

Turtillägg – förslag till svenska termer

Håkan Landqvist, Uppsala universitet

När vi samtalar gör vi det inte i form av i förväg genomtänkta och [skriftspråks-] grammatiskt välstrukturerade meningar. Som Goodwin (1979) visar kan en talare bygga ut sin tur bit för bit (eller med andra ord *inkrementellt*) för att möta nya omständigheter i samtalssituationen. Sådana omständigheter kan t.ex. vara att talaren inte lyckas etablera ögonkontakt med en tilltänkt nästa talare. Då kan talaren välja att bygga ut sitt bidrag med ytterligare en s.k. turkonstruktionsenhet¹ (TKE) och samtidigt fortsätta sina försök att lämna över ordet till en ny presumtiv nästa talare. Om så krävs kan talaren på det sättet fortsätta att bygga ut sin tur ända tills någon annan är beredd att ta vid som näste talare (ibid.). Det kan också vara så att talaren uppfattar andra problem i mottagandet av sitt yttrande och genom att bygga ut sin tur försöker hantera sådana problem (se t.ex. Schegloff 2000, Eriksson 2002, Walker 2003). Utbyggnader av talarturen brukar såväl syntaktiskt som prosodiskt och pragmatiskt av talaren presenteras – och av samtalsdeltagarna förstås – som en fortsättning på talarens dittillsvarande tur. En sådan fortsättning på talarens tur som är parasitisk på den dittillsvarande turen brukar på engelska kallas *increment*. Jag kommer dock i det följande att använda den svenska termen *tillägg*. Tillägg kan ses både som en social och som en språklig struktur, eller en social handling och ett språkligt uttryck om man så vill. Jag vill i sammanhanget påpeka att den sociala handlingen är primär jämfört med den språkliga.

Det är inte min mening att i föreliggande artikel ge en detaljerad genomgång av detta forskningsområde och dess historia; en sådan får inte rum inom ramarna för detta festskriftsbidrag. I stället avser jag att kort redogöra för den svenska terminologi beträffande turtillägg (*increments*) som vi inom projektet Samtalsspråkets grammatik² har enats om. Först vill jag dock ge en mycket kort och ofullständig översikt över tidigare forskning.

1 Tidigare forskning

Forskning om tillägg/increments och näraliggande ämnen har bedrivits på framför allt engelskspråkiga (både brittiska och amerikanska) och tyskspråkiga material men även i någon mån på kinesiska, japanska och koreanska (Kim, 2003).

Den första redogörelsen för hur en talare gradvis bygger ut sin tur finns mig veterligen i Goodwin 1979, dock utan att termen *increment* nämns. På engelskspråkiga material har *increments* sedan behandlats av Schegloff (1996, 2000), Ford, Fox & Thompson (2002) samt Walker (2003). Vidare har Vorreiter (2003) i sitt försök till en tvärspråklig klassificering använt sig av både tyska och engelska material. På tyskt material har företeelsen annars behandlats av Auer (1992 och 1996).

Schegloff 1996 behandlar företeelsen mer allmänt inom ramen för hur turer konstrueras medan Schegloff 2000 är mer specifikt inriktat på *increments*.

Ford, Fox & Thompson 2002 undersöker hur olika grammatiska konstituenten i den föregående TKE-n görs i form av *increments*.

Walker 2003 koncentrerar sig dels på hur *increments* är utformade prosodiskt i jämförelse med sista delen av värd-TKE-n, dels på var i interaktionen som tilläggen görs.

Auer 1992 beskriver hur meningar kan byggas på "högerut" (*rightward expansion*), och Auer 1996 behandlar syntax och prosodi hos det författaren kallar *turn-continuations*.

På svenska har hittills väldigt lite skrivits om turtillägg, åtminstone sett ur ett interaktionellt perspektiv.³ Den enda studie som utförligt och konsekvent tar upp företeelsen är mig veterligen Eriksson 2002.⁴ En översiktlig redogörelse finns även i Linell 2002.

Föreliggande presentation bygger på Eriksson 2002, Linell 2002 samt på de projektdiskussioner våren 2004 som har lett fram till en inom projektet gemensam syn på turtillägg och deras terminologi.

2 Indelning av tillägg

När den som har turen i ett samtal kommit till en potentiell turbytesplats (dvs. en plats i talarens tur som med hänsyn till syntax, prosodi och sekventiell handling lämpar sig för turbyte) kan hon välja att lämna över turen till nästa talare eller att själv fortsätta tala, allt i enlighet med de gällande turtagningsprinciperna

(se Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). Om hon väljer det senare alternativet kan hon antingen producera fortsatt tal utformat som en utvidgning av sin tidigare TKE eller som en ny TKE. Det förstnämnda har vi inom projektet Samtalsspråkets grammatik valt att på svenska kalla för en *utvidgning*, det sistnämnda för en *fortsättning*. Som ett överordnat begrepp som innefattar såväl utvidgning som fortsättning på turen har vi valt beteckningen *tillägg*. Jag kommer nu att exemplifiera båda dessa typer av tillägg.

3 Utvidgning

En utvidgning är alltså ett sätt att bygga vidare på den TKE som talaren just har presenterat som avslutad. Hur har den föregående/hittillsvarande TKE-n då presenterats som avslutad? Den bör uppfylla tre kriterier: 1) den ska syntaktiskt ha nått en möjlig slutpunkt, 2) den ska på den aktuella platsen i interaktionen kunna utgöra ett tillräckligt bidrag, samt 3) den ska intonationsmässigt kunna vara avslutad,⁵ dvs. intonationen ska inte projicera någon fortsättning före talarbyte. (Jämför Ford, Fox & Thompson 1996 om komplexa turbytesplatser.)

Nedan ger jag ett par exempel på turtillägg av typen utvidgning. I exempel (1) som är lånat från Eriksson (2002) beskriver Y sin mor och dennas frustration över en orättvisa i pensionssystemet. Y:s poäng att modern inte fick tillgodogöra sig åren som timanställd [vid beräkningen av ATP] presenteras med avslutande tonfall (r. 11). Ä ger dock inte omedelbart någon respons på detta (se mikropaus på r. 12), varvid Y fortsätter med det förtydligande tillägget *på ATP-n* (r. 13). (Se Eriksson 2002 för en utförligare analys av exemplet.) Tillägget passar syntaktiskt ihop med det föregående och kommer tillsammans med det att utgöra en enhet. Genom tillägget har talaren alltså ändrat TKE-ns omfång (vilket i det här fallet också har inneburit att en möjligen problematisk tystnad vid ett uteblivet turbyte har förvandlats till en paus i talarens egen tur).⁶

(1) Såiarr 15-1⁷

1. Y: Nej de e sant [de, min] ma- min mamma hon e=
2. Ä: [(De e)]
3. Y: =också pensionärär nu, hon retar sej på- .h hon-

4. eh fick inte tillgodore- räkna sej .h hon
 5. jobbade (.) som vikarie inom posten, inom lantb-
 6. som lantbrevbärare i många år,
 7. (1.0)
 8. Ä: Mhm,
 9. (0.6)
 10. Y: Och (.) bara för att hon var (.) timanställd
 11. så fick hon inte tillgodogöra sej dom åren.
 12. (.)
 13. → på ATP:n.
 14. Ä: Alldeles riktigt.
 15. Y: .Ja,
 16. Ä: De va ju lika för mej de.
- (Citerat efter Eriksson 2002; min emfas.)

I det presenterade exemplet på utvidgning bestod tillägget av en förtydligande prepositionsfras. I exempel (2), r. 7, består tillägget i stället av ett räkneord. Tillägg kan även utgöras av nominalfras, adverbialfras, adjektivfras, pronominalfras, verbfras eller vara satsformade (se fortsättningar).

(2) Såinf2-24

A, B och D diskuterar priset på cyklar i den lokala tidningens annonsmarknad.

1. A: å men de ska man ha kvitto också
2. B: .hh och eh (.) de e möjlit hh att man ska ha de.
3. men där i alla fall har ja köpt den här gamla cykeln som
- 4 ja har.
5. → hh för där [står] de ju ofta.
6. A: [mm]
7. A: mhm
8. B:→ **femhundra**, [.hh] (.) s- min syrre uppe i Renstavik (.)=
9. A: [.ja]
10. B= hon lämna in sin cykel för n för .hh eker eh ehm=
11. D: =()
12. B: .hh ja eker h: eh: justering eller [va fan] [de heter]

Den språkliga uppbyggnaden är emellertid inte det enda som skiljer tilläggen i exempel (1) och (2) (och knappast heller det mest intressanta). De båda tilläggen har dessutom olika sekventiell placering. I (1) följer tillägget direkt efter en mikropaus där talarbyte hade kunnat ske, medan det i (2) följer först efter att en annan talare har givit en minimal respons (*mhm*, r. 6). Med Schegloffs (2000) terminologi kan man säga att tillägget i exempel (1) står i position 2 och tillägget i exempel (2) står i position 3. (Position 1 är när tillägget kommer direkt efter värd-TKE-n utan att någon annan talare hinner försöka ta över turen.) Jag återkommer till dessa positioner i avsnitt 5 men först vill jag exemplifiera den andra huvudtypen av tillägg, nämligen fortsättning.

4 Fortsättning

Om en talare bygger ut sin tur genom att lägga till en ny TKE i stället för att utvidga den hittillsvarande TKE-n kallar vi detta för en (tur-)fortsättning. En sådan utgörs vanligen av en sats och kan vara formellt underställd den hittillsvarande TKE-n (genom att den inleds med subjunktion eller konjunktion) men är pragmatiskt-semantiskt så självständig att den utgör en egen TKE (Linell 2002). Se exempel (3), r. 5 (*för de brukar gå bra också*) samt r. 8 (*för att de bildar en speciell blandning nere i magen...*)

(3) GIC19242

1. I: e:h >vi brukar väl rekommendera< typ smör eller
2. margari:n, ett par matskedar,
3. U: jaha: [ja
4. I: [på på en smörgå:s till exempe:l, eller på sked om
5. → han gillar de:, [(0.4) så mycke. **för de brukar gå bra också**.=
6. U: [ja ja ja
7. U: =.ja
8. I:→ för att att de bildar en speciell blandning nere i
9. magen, så att att de inte sli:nker över lika lätt=
10. U: [ja:,
11. I: =helt enkelt när man krä:ks av de här.=
12. U: =o:kej

I exempel (3) finns två förekomster av möjliga turtillägg. Den *för*-inledda satsen på r. 5 följer på tal som innehåller en tydlig avslutningsintonation. Försättningen uttrycks med något lägre ton och snabbare tal och kommer i direkt anslutning till det föregående men utgör alltså en egen prosodisk enhet.

Den *för att*-inledda satsen på r. 8–9 projiceras inte heller den av det föregående, och den kan också sägas vara syntaktiskt parasitisk på talarens föregående TKE.

Även i exempel (4), r. 5 har vi ett intressant belägg. En äldre kvinna (U) ringer Giftinformationscentralen och ställer en mycket ovanlig fråga. Efter ett uteblivet svar från institutionsrepresentanten (I) tar U på nytt till orda. Den här gången producerar hon ett yttrande (*Om ni kan sv\$a\$ra mej på en så [dum fråga].*) som syntaktiskt är utformat som parasitiskt på det tidigare yttrandet. Yttrandet görs bitvis med skrattröst (vilket indikeras av dollartecknen) och utgör en metakommentar till det tidigare yttrandet.

(4) GIC17812

1. I: Giftinformation jourhavande apotekare;
2. U: (Mm) ja: skulle bara villå fråga om en sak, .hh
3. eh: varför man inte ska koka persilja?
4. (1.1)
5. U: → Om ni kan sv\$a\$ra mej på en så [dum fråga].
6. I: [N:ä:ä,]
7. → de har ja inte hört. (0.3) talas om.

Det man kan fundera över när det gäller den här typen av försättning som har exemplifierats i exempel (3) och (4) ovan är om den är att betrakta som en försättning på den aktuella turen eller som en ny tur. Vad som får turstatus är emellertid något som förhandlas fram i de enskilda interaktionerna och inget som går att bestämma generellt.

5 Gränsdragning och definition

Man kan se de olika formerna av tillägg som ett kontinuum. I detta kontinuum utgörs den ena ytterligheten av tillägg som produceras i direkt anslutning till den föregående TKE-n utan någon paus emellan och som nästan smälter ihop med det föregående. Här blir det centralt huruvida det möjliga tillägget görs

inom samma prosodiska enhet som den föregående TKE-n eller inte. I det första fallet är det att betrakta som en integrerad del av den föregående/nuvarande TKE-n och alltså inte som ett tillägg. Om den föregående TKE-n däremot utmärks av avslutningsintonation är det följande ett tillägg.

Först ett exempel på något som jag inte räknar som ett turtillägg. Det gäller ordet *förresten* i exempel (5), r. 2.

(5) GIC16485

1. I: ja ska räkna på de här, ett ö:gonblick bar- vet du
2. ?→ ungefär hur mycke han väger **förre[sten]**?
3. U: [a tolv tolv kilo °ungefär°.

Här följer ordet i direkt anslutning till det föregående talet och inom samma prosodiska enhet, och därmed inom samma TKE. Syntaktiskt skulle TKE-n kunna vara färdigproducerad före *förresten* men genom att det inte finns någon tydlig prosodisk gräns före *förresten* är det kompletterande ordet inte att räkna som ett tillägg. När det däremot finns en prosodisk gräns före det ”tillagda”, som före *vi sex då* i exempel (6), r. 10 menar jag att vi har att göra med ett tillägg, närmare bestämt ett tillägg i första position (Schegloff 2000).

(6) UVAT6A10

1. E: =så vi spolar ju av henne direkt. sen
2. får hon vara ute tills: för sen ska väl
3. ungarna in i pårken kan ja tänka mej.
4. .hh
5. (0.5)
6. E: .h h de e ju bara å ta me nå täck:e åt
7. henne.
8. (1.0)
9. E:→ för vi kommer ju'nte åka hem förrns (.)
10. → de e slut i pårken.**vi sex då.** ((tuggar på ngt))
11. L: j[a ni blir kvar så länge,
12. E:→ [nån gång
13. ja efter ja efter sex blir de väl då.ja

14. vet inte.de brukar väl sluta sex tror ja.
15. L: var katten ska ni göra av hä:sten [(då)?

Den andra ytterligheten i kontinuet är tillägg som består av en pragmatiskt och semantiskt självständig fortsättning som endast är formellt syntaktiskt underordnad den föregående TKE-n (alltså det som har benämnts fortsättningar ovan). Här uppstår frågan vad som ska ses som syntaktisk underordning. Är t.ex. ett bidrag inlett av en samordnande konjunktion som *å/och* att betrakta som parasitiskt på och underordnat det föregående? Jag kommer inte att ge några svar här utan konstaterar att frågor rörande gränsdragningar är ständigt aktuella inom projektet.

6 Slutord

Jag har i denna artikel kort beskrivit den svenska terminologi beträffande turtillägg (*increments*) som vi inom projektet Samtalsspråkets grammatik använder oss av och som omfattar en grundläggande indelning av turtillägg i utvidgningar och fortsättningar. Jag har också i den mån utrymmet tillåtit försökt problematisera indelningen. Vad jag däremot inte har sagt så mycket om är vad man ska ha en sådan här indelning till. Som jag ser det berör indelningen ett primärt val en talare gör då hon av någon anledning väljer att fortsätta tala efter ett möjligt och kanske förväntat turbyte. Det val hon gör kan ha såväl sociala som interaktionella konsekvenser, t.ex. när det gäller att maskera ett kommunikationsproblem som skulle kunna vara obekvämt för båda parter. Det är alltså inte fråga om en indelning för indelningens egen skull. Alltefter de analyser som görs på turtilläggsmaterial och de resultat dessa bringar kan indelningen naturligtvis förfinas på olika sätt. Men sannolikt kommer ändå den grundläggande skillnaden mellan utvidgning och fortsättning att motivera en uppdelning av turtillägg i dessa båda underavdelningar (vad man än kallar dem).

Noter

¹ Turkonstruktionsenhet (*turn constructional unit*) är den minsta (sociala) enhet som en samtalstur består av (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). Turkonstruktionsenheter kan ha olika språklig utformning. De kan utgöras av ett enstaka ord, en fras eller en

sats (ibid.). Även intonation och gester m.m. samverkar till att bygga turkonstruktionsenheter (Ford, Fox & Thompson 1996).

² Mer information om projektet Samtalsspråkets grammatik finns att tillgå på projektets hemsida, <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>. Där finns bl.a. ingående information om projektets och delprojektens syfte, material, transkriptions- och analysmetoder och även referenser till projektmedlemmarnas publikationer.

³ Ett relativt tidigt svenskt verk som tar upp företeelsen tillägg som talsyntaktiskt begrepp är Löfström 1988. Studien är makrosyntagmbaserad. Den rör såväl tillägg som utförs av den hittillsvarande talaren som sådana som utförs av en annan samtalsdeltagare. Emellertid har denna studie inte något interaktionellt fokus, utan ett (mer eller mindre) ensidigt syntaktiskt. Löfströms beteckning *tillägg* hänför sig alltså till makrosyntagmen och inte till TKE-n eller turen.

⁴ Erikssons studie är dock – av naturliga orsaker – inte uttömmande då den endast är avsedd att vara en preliminär beskrivning av företeelsen och av dess olika sociala/interaktionella funktioner. Icke desto mindre utgör den en mycket god grund för fortsatta studier.

Det är också, såvitt jag vet, Eriksson (2002) som myntar den svenska beteckningen *turtillägg*.

⁵ Vad som intonationsmässigt är att räkna som avslutande tonfall är inte tillräckligt undersökt för svenskans del. Se Lindström 1999, kap. 3 och 5. Trots detta tror jag att det råder stor samstämmighet om att tydligt fallande resp. tydligt stigande intonation mot slutet av en intonationsenhet också i svenskspråkiga samtal betraktas som avslutande. I transkriptionerna återges sådan intonation med ”.” samt ”?””. Se Steensig 2001:115–119 ang. undersökningar av avslutningstonfall i danska, engelska och tyska. Däremot är det svårare att veta hur deltagare i svenskspråkiga samtal uppfattar mindre utmärkande intonation, exempelvis den lätt stigande intonation som i transkriptionerna återges med ”¿”. Se även Steensig 2001:135–139 ang. prosodiska metoder att visa att man avser fortsätta turen även efter en TKE-gräns.

⁶ Jag tänker inte i denna artikel fördjupa mig i de sociala och interaktionella funktioner som turtillägg kan ha. När det gäller sådana funktioner hänvisar jag till Eriksson (2002) och även till Schegloff (2000) och Walker (2003). Jag inskränker mig i stället till att redovisa de begrepp vi inom projektet Samtalsspråkets grammatik använder oss av när det gäller tillägg och till att ge några belysande exempel.

⁷ De transkriptionskonventioner som har använts i denna artikel är de som används inom projektet Samtalsspråkets grammatik och som ursprungligen utarbetats av Gail Jefferson. För en utförligare presentation hänvisar jag till projektets webbadress som är: <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>.

Litteratur

- Auer, Peter, 1992: The neverending sentence: rightward expansion in spoken language. I: Kontra, Miklós & Váradi, Tamás (eds.), *Studies in spoken languages: English, German, Finno-Ugric*. Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest. S. 41–59.
- Auer, Peter, 1996: On the prosody and syntax of turn-continuations. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret (eds.), *Prosody in conversation. Interactional studies*. S. 57–100.
- Eriksson, Mats, 2002: Syntaxens sociala sida – en inledande diskussion av turtillägg i samtal. I: *Språk och stil* NF 11, 2001. S. 5–24.
- Ford, Cecilia E., Fox, Barbara A. & Thompson, Sandra A., 1996: Practices in the construction of turns: the ‘TCU’ revisited. I: *Pragmatics* 6:3. S. 427–454.
- Ford, Cecilia, Fox, Barbara & Thompson, Sandra, 2002: Constituency and the grammar of turn increments. I: Ford, Cecilia, Fox, Barbara & Thompson, Sandra (eds.), *The language of turn and sequence*. New York m.fl. Oxford University Press.
- Goodwin, Charles, 1979: The interactive construction of a sentence in natural conversation. I: Psathas, George (ed.), *Everyday language: studies in ethnomethodology*. New York. S. 97–121.
- Kim, Haeyeon, 2003: Turn extensions as turn-constructive practise. Abstract av föredrag vid The 13th Japanese/Korean Linguistics Conference, Michigan State University, 1–3 augusti 2003. URL: <http://www.msu.edu/~jk13/program.html>, 2004-01-16.
- Lindström, Anna, 1999: Language as social action. Grammar, prosody, and interaction in Swedish conversation. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala.
- Linell, Per, 2002: En dialogisk grammatik? Tema K, Linköpings universitet. Manus. URL: <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>, 2004-08-18.
- Löfström, Jonas, 1988: Repliker utan gränser. Till studiet av syntaktisk struktur i samtal. Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. I: *Language* 50. S. 696–735.
- Schegloff, Emanuel A., 1996: Turn organization: one intersection of grammar and interaction. I: Ochs, Schegloff & Thompson (eds.), *Interaction and Grammar*. Cambridge. S. 52–133.
- Schegloff, Emanuel A., 2000: On turns’ possible completion more or less: increments and trail-offs. Paper presented at the EuroConference on Interactional Linguistics, Spa, Belgium.
- Steensig, Jakob, 2001: Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik. Århus. Aarhus universitetsforlag.
- Vorreiter, Susanne, 2003: Turn continuations: towards a cross-linguistic classification, InLiSt – Interaction and Linguistic Structures, No. 39, December 2003, URL: <http://www.uni-potsdam.de/u/inlist/issues/39/index.htm>
- Walker, Gareth, 2003 (manus): On some interactional and phonetic properties of increments to turns in talk-in-interaction. Utkommer i: Elizabeth Couper-Kuhlen and Cecilia E. Ford, *Sound Patterns in Interaction*. Amsterdam: John Benjamins. URL: <http://www-users.york.ac.uk/~gw115/>, 2004-01-16.